

Maliebaan 42 te Utrecht.

Een studie naar het pand Maliebaan 42 te Utrecht en zijn bewoners.

Fries linker zijrisaliet. Eigen foto.

Door: Hans Venker
Studentennummer: 3134466
Begeleider: prof. W. Denslagen
Co-begeleider: P. Rosenberg

Masterprogramma Architectuurgeschiedenis en
Monumentenzorg (AMZM)

Inhoudsopgave.

1.	Inleiding	p.3
2.	Geschiedenis Maliebaan	p.4
3.	Het Begin	p.6
4.	Familie Van Notten	p.7
5.	Familie Fentener van Vlissingen	p.10
6.	Maliebaan 42	p.12
7.	De Tuin(het perceel Maliebaan 42)	p.17
8.	Architect Friedrich Ebert	p.19
9.	Architect Johan Wilhelm Hanrath	p.21
10.	Neorenaissance	p.22
11.	Sgraffito-techniek	p.24
12.	Relaties	p.25
13.	Huidige bestemming	p.26
14.	Conclusies	p.27
15.	Stamboom Van Notten/Fentener van Vlissingen	p.28
16.	Bouwtekeningen 1881(Friedrich Ebert)	p.29
	Bouwtekeningen 1919(Johan Willem Hanrath)	
17.	Bronnen	p.36

INLEIDING.

Bij het zoeken naar een onderwerp voor de masterthesis kunstgeschiedenis bleek er belangstelling te bestaan voor de ontstaansgeschiedenis van het pand nummer 42 op de Maliebaan te Utrecht en zijn bewoners. Door eerder onderzoek van Tino de Vries en mij naar de historie van de totstandkoming van de huidige bebouwing van de Maliebaan¹ was dit huis al opgevallen door zijn afwijkende bouw in vergelijking met de rest van de bebouwing van de Maliebaan. Het is een vreemde eend in de bijt zoals het huis daar staat tussen zijn neoclassicistische burenen met wit gepleisterde muren. Waarom is dit huis zo afwijkend in bouw en waarom zijn de toegepaste versieringen zo afwijkend vergeleken bij die van de huizen die in dezelfde periode op de Maliebaan gebouwd zijn? Wie was de architect en door wat was hij geïnspireerd?

Het huis is vrijstaand, heeft een bijzondere kleur met unieke versieringen en is van af de bouw tot zijn huidige bestemming eigendom geweest van twee bekende families, de familie Van Notten en de familie Fentener van Vlissingen. Ook is er sinds de bouw, in 1881, vrijwel niets aan het gebouw veranderd. Het verhaal zal dan ook niet alleen over het gebouw gaan maar ook over de voorgeschiedenis, de architecten en de bewoners. In 1951 werd het pand door Fentener van Vlissingen geschonken aan de gemeente Utrecht op voorwaarde dat het een culturele bestemming zou krijgen. Nu is er de Kunsttuileen Utrecht in gevestigd.

Maliebaan 42, Utrecht. Foto T. de Vries

¹ T. de Vries en H. Venker, Stage onderzoek bebouwing Maliebaan 1850-1950, iov Stadsontwikkeling Utrecht, 2010.

Geschiedenis Maliebaan.

Het jaar 1636 is het begin van de Universiteit van Utrecht. In dat jaar wordt de “Illustere School der stad Utrecht” tot academie verheven².

Om het voor de studenten nog aantrekkelijker te maken om in Utrecht te komen studeren werd al in 1637 door het Stadsbestuur besloten grond aan te kopen en daarop een “maliebaan” aan te leggen voor het uitoefenen van het “paillemaillespel”. Het was een spel dat in die tijd in de mode was. Het werd gespeeld met een bal (“pila”) die met een soort hamer (“malleus”) over een lange baan, in zo min mogelijk slagen, van het ene eind naar het ander geslagen moest worden, waarbij in het midden een van de baan een klein poortje gepasseerd moest worden. De banen hadden een aanzienlijke lengte (Maliebaan 720 meter) en waren aan de zijkanten afgeschermd door een lage schutting met hierop aangegeven de afstanden. ’s Gravenhage had in 1606 al een baan, evenals Breda (1620) en Leiden (1637). In het buitenland volgden later Hamburg (1638), Londen (1661) en Washington (1791)³.

De Ridderschap van Utrecht bepaalde dat de baan moest komen te liggen vanaf het bolwerk Lepelenburg tot aan het pad naar Oudwijk (Oudwijkerlaan).

Dit zal niet zonder reden gedaan zijn want aan het begin van de Maliebaan lag reeds – buiten de stadswallen – de herberg “Het Gulden Vliesch”, het latere Maliehuis. Deze herberg werd de woning van de Maliemeester, die de taak van terreinknecht en materiaalman kreeg.

De voor Maliebaan benodigde gronden waren oorspronkelijk ‘hovenierslanden’ die eigendom waren van het klooster Oudwijk. Omdat voor de aanleg van de Maliebaan maar een gedeelte van de verkregen grond gebruikt werd, werden de overgebleven gronden weer verhuurd aan de oorspronkelijke huurders. Al deze gronden, die buiten de stadswallen lagen, zouden nog lang onbebouwd blijven, omdat het voor de verdediging van de stad belangrijk was een vrij schootveld te houden. De bouwsels die het eerst verzezen zullen niet meer geweest zijn dan opbergplaatsen voor tuingereedschap. Langzamerhand trad er een kentering op en veranderde het nutsgebied in verblijfsgebied. Er verschenen steeds meer tuinkoepels die een verblijf aan de Maliebaan mogelijk maakten. Maar tot 1800 was er, de tuinders niet meegerekend, geen vaste bewoning langs de Maliebaan.⁴

In 1767 kon de Maliebaan verlengd worden door aankoop van het Hooge Land aan het einde van de Maliebaan. Een deel van deze verlenging werd omstreeks 1824 deels weer ongedaan gemaakt door de bouw van de buitenplaatsen ‘De Oorsprong’ en ‘Het Hoge Land’⁵.

Omdat de huurders van de gronden rond de Maliebaan het niet zo nauw namen met de voorschriften en de maliemeester het erg druk had met andere taken trad er verval van de baan op. Bovendien verminderde de belangstelling voor het maliespel. Dit resulteerde in 1811 tot ontmanteling van de baan en het verwijderen van de omheining. Het middendeel van de Maliebaan ontwikkelde zich tot een verkeersweg.

Door aanleg van de Nieuwe Waterlinie in 1824 kwam Utrecht achter de verdedigingsgordel te liggen en waren de vestingwerken overbodig geworden. Utrecht was dan ook een van de eerste steden waarvan de vestingfunctie, lang voor de Vestingwet van 18 april 1874, officieel kon worden opgeheven.

² W.A.G. Perks, *Geschiedenis van de Maliebaan*, Utrecht 1970, p. 4.

³ M. Steenhuis, *Maliebaan-Utrecht, Cultuurhistorische verkenning en analyse*, 2009, pp. 8-11.

⁴ W.A.G. Perks, p. 40.

⁵ B. Van Santen, p.24.

Door het vervallen van de defensieve doeleinden konden de vrijkomende terreinen (de stadswallen) voor ander gebruik beschikbaar gesteld worden. Burgemeester H.M.A.J. van Asch van Wijck (1827-1839) zag hierin een kans om reeds oude, bestaande plannen van burgemeester Hendrick Moreelse uit 1660 nieuw leven in te blazen.

Hij zag hierin niet alleen een kans voor de werkgelegenheid en een kans om de welgestelden weer in de stad terug te krijgen, maar volgens hem bood het plan ook economische voordelen. Sinds de 17^e eeuw was het slecht gesteld met de handel in Utrecht. Er waren dan ook al eerder plannen geweest voor stadsvernieuwing of stadsuitbreiding. Al in 1662 ontwierp Hendrick Moreelse, burgemeester van de toen welvarende stad Utrecht, een uitbreidingsplan voor de stad om economie en handel te bevorderen. Het was een mooi plan. Ten westen van het oude Utrecht zou een nieuwe stad komen met brede grachten voor handelsschepen. De plannen werden echter nooit uitgevoerd. In 1666 kwam Everard Meijster met plannen die deels waren gebaseerd op de ideeën van Moreelse, maar ook hiervan kwam niets terecht. Van Asch van Wijck, bekend met deze vroegere plannen, hoopte door aanleg van een nieuwe haven en pakhuizen de werkgelegenheid in zijn stad te kunnen bevorderen. Hij ging zelf naar den Haag om zijn plannen toe te lichten en toestemming te vragen om deze te mogen uitvoeren.⁶ Op zijn plannen werd positief gereageerd en voor de verdere uitwerking van al deze plannen werd in 1827 een 'Commissie tot Uitbreiding en Verfraaijing der Stad Utrecht' in het leven geroepen.

De gemeenteraad gaf de commissie onder andere de instructies 'om bij hare ontwerpen of voorstellen te letten op de uitbreiding van handel en vervoer welke de vaart langs het Hollandsche Canaal, (.....) voor de stad heeft aangebragt; en mitsdien op verbetering der los- en ladingsplaatsen, opbouwen van magazijnen etc.'.

Om uitvoering aan deze plannen te geven werd de hulp ingeroepen van Jan David Zocher jr (1791-1870), architect en landschapsarchitect. Van de grootse plannen van Van Asch van Wijck zijn eigenlijk alleen de parkaanleg ter plaatse van de vestingwallen in zijn geheel verwezenlijkt. De ontwikkeling van een haven met huizenbouw in het noordwesten van de stad is maar ten dele uitgevoerd. Door de ontwikkeling van de plantsoenen en de koppeling hiervan aan de Maliebaan ter plaatse van het Lepelenburg ontstond een ontsluiting van de oude binnenstad en kreeg men meer aandacht voor de buitengebieden. Vanaf de jaren 1840-1850 nam de woningbouw langs de Maliebaan toe. Op advies van Zocher werden de wegen voor de huizen verbreed en werd er in 1862 toestemming verleend de afwatering op het 'stadskanaal' (riool) aan te sluiten.

⁶ R. van Hilten, 'De Buitenplaats De Heiligenberg te Leusden', *De woonstede door de eeuwen heen*(1993)97, pp. 21-23.

HET BEGIN.

Op 16 juni 1816 werd onder een heg aan de Maliebaan door een hovenier het in verregaande staat van ontbinding zijnde lijk van Johan Adam Schroven gevonden. Het ingestelde onderzoek leidde naar de buitentuin van de herensociëteit Sic Semper, aan de Maliebaan gelegen, waar in de kelder bloedsporen werden aangetroffen. Na verhoor bekende de kastelein van de sociëteit, Johan Christoffel Klanck, al een tijdlang een relatie met de jongen gehad te hebben. Omdat de jongen hem chanteerde had hij hem op 7 juni in de kelder vermoord en onder de heg gedeponneerd. Hoewel sinds 1811 homoseksueel gedrag in Nederland niet meer strafbaar was werden een aantal mannen, met wie Klanck contact had gehad, eveneens vastgezet. Het ging om negenentwintig mannen die allen tot 1 jaar gevangenisstraf veroordeeld werden. Klanck werd op 30 oktober 1816 wegens moord ter dood veroordeeld en op 25 januari 1817 in het openbaar opgehangen.

De Utrechtse Sociëteit Sic Semper heeft bestaan van 1775 tot 1914. Het was een gezelligheidsvereniging waarvan het merendeel van de leden officier was. De sociëteit had enkel panden op de Runnenbaan (nu Nieuwegracht) en de Trans.

De sociëteit heeft ook lange tijd een buitentuin met kegelbaan gehad aan de Maliebaan. Twee maanden na de executie van kastelein Klanck verkocht het bestuur van Sic Semper de sociëteit met tuin⁷ aan de "Maatschappij voor de aankweeking van den witten Moerbezenboom, de opbloeding van zijdewormen en de Zijdeteelt".⁸

In 1845 werd het geheel verkocht aan Christiaan de Winter, bloemist, wonende op de Springweg en bezitter van meer gronden met bebouwing, o.a. het Maliehuis en pand hoek Maliesingel/Nachtegaalstraat. Als tuinder/bloemist rond de Maliebaan was De Winter blijkbaar in het bezit van aanzienlijke stukken grond, die hij nu als makelaar/ondernemer te gelde maakte. Zelf zou hij in 1864 zijn intrek in het Maliehuis nemen. In 1848 werd de kegelbaan in de buitentuin van Sociëteit Sic Semper door brand verwoest.

In 1855 verkocht hij grond en opstal aan Henriette Susanna de Vries, weduwe van J. Opterbeek en Catharina de Vries, echtgenote van H.C. Coster. Zij bouwden er een koetshuis met bovenwoning op. Volgens gegevens uit het kadaster te Utrecht verkochten zij het geheel "samen met tuinen beplant met allerlei heesters, opgaande en vruchtbomen, duivenvolière, kippenhok en houten koepel"⁹ in 1880 aan Arnolda van Marwijk Kooij, echtgenote van Carel van Notten, makelaar in metalen en stoffen te Amsterdam. (Kadastraal 1671.1 en 1671.2) De opstallen werden gesloopt en het nu nog bestaande pand Maliebaan 42 met als architect Friedrich Ebert werd gebouwd.¹⁰

De heer F.H. Fentener van Vlissingen senior kocht in 1899 het huis voor het bedrag van fl. 57.500,-. In 1918 gaat het over naar zijn zoon, die het in 1919 laat verbouwen door architect J.W. Hanrath.

⁷ Petrie, dr J.H., *Het Geheim van Vredeveld*, Assen 2005.

⁸ Het Utrechts Archief, 732 Sociëteit Sic Semper te Utrecht.

⁹ Chapel, F., *De maliebaan*, Utrecht 2001, p. 44.

¹⁰ Kadaster, HUA, Utrecht.

Familie Van NOTTEN.

De stamboom van de familie Van Notten gaat terug tot eind 1600. Lambrecht Miechielsz. Nots is de eerste over wie documenten terug te vinden zijn. Hij werd omstreeks 1577 geboren en was “pachter van de import op wijnen en bieren, collecteur van de algemene middelen, substituut-secretaris van Sommelsdijk, Schepen aldaar”. Hij overleed kort na 2 april 1616. Hij was getrouwd met Aechtgen Crijnsdr. die te Sommelsdijk overleed kort voor 14 oktober 1639.¹¹

De vader van Carel van Notten was Johan Carel van Notten, geboren te Amsterdam op 12 november 1796. Johan Carel Van Notten trouwde op 10 september 1828 in den Haag met Agatha Johanna Elisabeth Wilkens, geboren op 28 augustus 1806 te Paramaribo. Johan Carel was een niet onbemiddeld man. Hij was kapitein van de Schutterij in Amsterdam, ontvanger voor het Middel van het Gemaal, gecommiteerde van de stadsbelenings cas, ouderling van de Waalse gemeente en lid van de Koninklijke Academie der Kunsten.

De familie woonde aan de Keizersgracht 792. Uit het huwelijk werden 9 kinderen geboren, waarvan er twee kort na de geboorte overleden.

1. Agatha Henrietta 1829- 1908
2. Unico 1830 – 1883
3. Ottoline 1831 – 1904
4. Pieter 1833- 1918
5. Agatha Johanna 1837 – 1865
6. Agnetha 1840 -1911
7. **Carel 1843-1905**

Johan Carel van Notten 1873
HUA, Archief Van Notten.

Op dinsdag 10 september 1878 werd het 50-jarig huwelijksfeest gevierd in het bijzijn van “alle hunne kinderen en aangetrouwde kinderen en alle kleinkinderen”. De dag voor dit feest was Johan Carel door een “zenuwberoerte getroffen”.¹²

Johan Carel van Notten overleed in 1881.

Een bijzondere anekdote is het terug vinden van een gouden ring Johan Carel van Notten. Na de drooglegging van de Haarlemmermeer in 1852 werd bij toeval door een meisje een gouden ring in de modder gevonden. Deze ring was Johan Carel van Notten, die hij 30 jaar eerder bij het zwemmen in de Haarlemmermeer was kwijtgeraakt. Het familiewapen van de familie Van Notten in de ring werd door de schoolmeester van Hoofddorp herkend.¹³

Carel van Notten trouwde op 27 september 1872 in Zeist met Arnolda van Marwijk Kooij¹⁴ (1852-1940). Zij kregen twee dochters, Arnolda (1862) en Caroline (1873). Uit een advertentie van 31-12-1867 blijkt dat de “ Heeren D.H. Joosten en Carel van Notten voor notaris P. Louwerse een vennootschap met elkander zijn aangegaan ter zake van de

¹¹ Het Utrecht Archief, Archief familie van Notten.

¹² idem

¹³ idem

¹⁴ Tot 1865 was de naam alleen Kooij. Bij Kon. Besluit dd 15-11-1865, nummer 33 werd de naam gewijzigd in Marwijk Kooij.(Ned. Patriarchaat 2001, 83^e jaargang).

uitoefening van de Makelaardij in metalen”¹⁵. Later is hier blijkbaar ook nog katoen bijgekomen en verscheen er een andere Joosten, want er wordt nu (1898) gesproken over de firma F. Joosten.

De firma zat in 1898 in het pand Singel 99 als Joosten (F.), makelaar in katoen en metalen.¹⁶ In 1887 op Singel 119 als Firma Joosten en de Bordes, makelaars in katoen en metalen. Het pand waarin de firma Joosten gehuisvest was, dateert uit de achttiende eeuw en kan dus niet van Ebert zijn. De vraag is hoe Van Notten in contact is gekomen met Friedrich Ebert. Mogelijk was Van Notten een regelmatig bezoeker, al of niet vanwege zijn werk, van Krasnapolsky. Hier bouwde Ebert in 1879 de Wintertuin en verbouwde hij de biljartzaal. De tekeningen van het huis op de Maliebaan in Utrecht dateren van 1881.

Hij moet ook in Duitsland rond gereisd hebben blijkens een brief uit het archief van de Van Notten. Uit die brief dd 1-2-1897 van de firma Gasteiger & Co te Emmerich aan Gebr. Van Notten en Linnenmann te Leipzig blijkt dat hij daar ook een kantoor of contacten had. Carel van Notten overleed op 24 februari 1905 in Zeist.

Pieter, de broer van Carel, is de overgrootvader van de familie van Notten die nu het Huis te Maarn bewonen.

Johan Carel van Notten (1796-1881).
Hier geschilderd met de genoemde ring.
Cornelis Kruseman. Huis te Maarn.

¹⁵ Het Utrecht Archief, Archief familie van Notten.

¹⁶ Amsterdams archief

In een gesprek op 12 oktober 2010 met de heer W.J.P. van Notten, woonachtig Huis te Maarn, Maarsbergen, zijn geen feiten of gebeurtenissen bekend geworden die al niet bekend waren uit het uitgebreide familiearchief van de familie Van Notten in Het Utrechts Archief. Met name de vraag hoe Carel van Notten aan de architect Friedrich Ebert kwam bleef onbeantwoord. De financiën om een huis van deze afmetingen aan de Maliebaan te bouwen zijn mogelijk afkomstig uit de erfenis van zijn vader, die blijkens de archieven niet onbemiddeld was of afkomstig van de familie Marwijk Kooij. Arnolda van Marwijk Kooij staat genoteerd als eigenaresse van de gekochte percelen op de Maliebaan. Over de herkomst van de financiële middelen zijn echter geen harde feiten gevonden.

Familie FENTENER VAN VLISSINGEN.

Frits Fentener van Vlissingen(1882-1962) groeide, met zijn zuster Charlotte, op in een in oorsprong Luthers een milieu waarin rijkdom vanzelfsprekend was. In zijn jeugd woonde hij in Baarn en toen hij dertien jaar oud was verhuisde hij naar het pand Maliebaan 42 in Utrecht.

Zijn vader was rijk geworden in de kolenhandel.

Zijn grootvader, Paul van Vlissingen, was medeoprichter van de Amsterdamse Stoomboot Maatschappij en de Fabriek voor Stoom- en andere Werktuigen. De broer van Paul van Vlissingen, Pieter, leverde kolen aan de eerste op stoom draaiende fabrieken, schepen en locomotieven. Uit deze kolenhandel zou de latere SHV ontstaan, waartoe de vader van Frits, F.H. Fentener van Vlissingen(1849-1918) in 1895 toetrad.

Paul van Vlissingen koppelde de achternaam van zijn moeder aan de familienaam en sindsdien was het Fentener van Vlissingen. Een dubbele naam was blijkbaar nog niet voldoende, want de nazaten van Paul slaagden er in, door adoptie van het familiewapen van een allang uitgestorven, adellijke familie van Vlissingen, opgenomen te worden in het *Nederland's Patriarchaat*. Hierover werd gezegd: "Dat de tak Fentener van Vlissingen zich meent te mogen bedienen van het wapen van de oude Heren van Vlissingen doet minder prettig aan"¹⁷.

De zakenpartners van de Van Vlissingens in de SHV, de van Beuningens gebruikten dezelfde middelen om de familienaam in waarde te doen stijgen. Het ging echter niet alleen om namen. Ook met landgoederen, woonhuizen en de keuze van huwelijkspartners beconcurrerden zij elkaar. Dat hun kolenhandel was gebaseerd op de kolenimport uit Duitsland heeft hierbij ongetwijfeld een rol gespeeld. Hun zakenpartners in Duitsland hadden deze ontwikkeling al eerder doorgemaakt. Voor de carrière was het belangrijk om tot de kring der nieuwe rijken te behoren.

Zijn vader heeft aan de schoolopleiding van Frits waarschijnlijk niet zoveel belang gehecht. In het zakenmilieu in het begin van de twintigste eeuw werd een praktijkopleiding hoger gewaard dan een studie. Frits doorliep de HBS aan de Kruisstraat in Utrecht. De eerste jaren was hij een van de eersten van zijn klas, maar de laatste jaren behoorde hij tot de middenmoot. In 1900 begon hij aan zijn studententijd in Delft. Zijn examens heeft hij daar niet gehaald. Wel stortte hij zich met hart en ziel in het studentenleven en vervulde vele bestuurslidmaatschappen met als meest belangrijke het presidentschap van de Delftse sociëteit in het lustrumjaar 1904. En zo keerde Frits dan in 1904 weer terug naar het ouderlijk huis op de Maliebaan.¹⁸

In 1905 trouwde hij met Sophia Schout Velthuijs. Uit dit huwelijk werden twee zoons en twee dochters geboren.

Zijn vader had hem nodig in de leiding van de Steenkolen-Handelsvereniging (SHV). Hiervan werd Frits in 1911 directeur. Hij bracht de SHV tot grote bloei. Zijn compagnon in de SHV, D.H. van Beuningen, was getrouwd met zijn schoonzuster, Maria Adriana Schout Velthuijs. De twee zusters kwamen uit het Utrechtse bankiersgeslacht Kol (Bank Vlaer & Kol). Hij nam het vervoer van kolen in eigen hand en liet daarvoor een grote Rijnvloot bouwen. Het lukte

¹⁷ De Nederlandse Leeuw, Tijdschrift voor Genealogie, 1940

¹⁸ Zwan. A. van der, *Hij overwon iedereen op een vrouw na. F.H. Fentener van Vlissingen 1882-1962*, Amsterdam 2007.

hem niet een eigen kolenmijn in Nederland te kopen. Daarom kocht hij vlak bij de Limburgse grens, maar op Duits grondgebied een kolenmijn, de "Sophia Jacoba". Hij was een van de oprichters van de KLM. Hij verschaftte kapitaal voor de oprichting van de eerste kunstzijde fabriek (ENKA) te Arnhem, een bedrijf dat voor de productie grote hoeveelheden kolen nodig had. Ook in de totstandkoming van de Hoogovens te IJmuiden had hij een groot aandeel. Hij faciliteerde de oprichting van de eerste Nederlandse Automobielfabriek Spijker, welke naam nu weer in het nieuws is door de overname van de automobielfabriek Saab in Zweden.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij secretaris van het Rijkskolenbureau en voerde hiervoor de onderhandelingen met Duitsland voor levering van kolen aan het neutrale Nederland.

De pleidooien voor de oorlog van Fentener van Vlissingen voor vrede en economische samenwerking met Duitsland waren niet ontstaan uit idealisme. Zijn zakelijke belangen waren niet bij oorlog gebaat. Hij was van 1931 tot 1939 voorzitter van de Nederlandsch-Duitse Kamer van Koophandel en van 1937 tot 1942 van de Deutsch-Niederländische Gesellschaft. Hij werd tweemaal, in 1934 en 1937, in zijn functie als voorzitter van de Internationale Kamer van Koophandel ontvangen door Hitler.

Na de Duitse inval werd Fentener van Vlissingen voorzitter van het National Comité voor Economische samenwerking dat trachtte een zekere zelfstandigheid voor het Nederlands bedrijfsleven te behouden. Dit comité was geen lang leven beschoren. Fentener van Vlissingen werd door Berlijn gewantrouwd omdat hij de Duitsers verweet "als een dief in de nacht` Nederland te zijn binnen gevallen en de bezetting van Nederland een schanddaad noemde. Hij verleende steun aan het verzet en had onderduikers in huis.¹⁹

Het was geen gemakkelijk man in de omgang. Door zijn grote kwaliteiten als onderhandelaar genoot hij bij zijn collega-ondernemers groot aanzien. Vaak ging dit echter gepaard met ergernis of afgunst. In gezelschap hield hij altijd afstand: hij sprak met zachte stem en gaf niet graag iemand en hand. Hij was van mening dat de wereld bevolkt werd door "domkoppen". Met intellectueel minderen had hij weinig mededogen.

Hij was een groot kunstliefhebber. De stad Utrecht heeft hiervan in ruime mate geprofiteerd. Hij heeft de bouw mogelijk gemaakt van de door Dudok ontworpen schouwburg op het Lucas Bolwerk te Utrecht

¹⁹ Joh. De Vries, *Biografisch woordenboek van Nederland*, `Fentener van Vlissingen, Frederik Hendrik (1882/1962)

MALIEBAAN 42.

Beschrijving van het huis “Maliebaan 42”.

Het pand is sinds 30-1-2001 als rijksmonument ingeschreven onder nummer 514372, kadastraal gemeente Abstede, sectie B, nummer 1825.

In de beschrijving, behorende bij het Rijksmonument, wordt de stijl neorenaissance genoemd, gebaseerd op de zestiende-eeuwse Italiaanse renaissance. Er zijn bouwtekeningen beschikbaar uit 1881 van architect Friedrich Ebert, Amsterdam en van Johan Wilhelm Hanrath uit 1919 voor een verbouwing. De bouwtekeningen van beide architecten zijn gesignd en gedateerd. Vergeleken met de eerste bouwtekeningen zijn er aan de voorgevel geen veranderingen aangebracht. Aan de achterzijde zijn er minimale, nauwelijks in het oog vallen de verbouwingen geweest. Ook de indeling van het interieur is onveranderd sedert de oplevering 1882.

Maliebaan 42, Utrecht. Eigen foto.

Het is een vrijstaand huis, gebouwd met de rechtergevel op de rooilijn van de Maliebaan te Utrecht. De toegang is in de van de weg afgekeerde frontgevel, links van de rooilijn gezien. De plattegrond van het huis is vrijwel rechthoekig. Het heeft een souterrain met daarop twee tot drie bouwlagen onder een samengestelde kap. De gevels zijn opgetrokken in roodgekleurde zandsteen, rode zandsteen, Udelfangerzandsteen, Franse kalksteen en hardsteen. De gevels van de begane grond worden doorsneden door natuurstenen banden, die van de eerste verdieping door gemetselde banden in een andere kleur. De gevel aan de Maliebaanzijde verdeeld in drie traveeën, waarvan de rechter travee naar voren springt. Deze travee is ook hoger opgetrokken dan de rest van de voorgevel. Aan deze travee is een erker gebouwd, bekroond met een balkon op de tweede verdieping.

Het souterrain aan de straatzijde heeft een imitatie rustica bekleding en fungeert als een soort sokkel waarop de rest van het gebouw rust. De bouwlagen worden onderscheiden door gecorniste cordonlijsten. Op de hoeken zijn hardstenen lisenen aangebracht, die tot de daklijst reiken. De lisenen van de voorgevel eindigen in op trigliefen gelijkende elementen bekroond door een soort guttae. De gevel van de eerste bouwlaag is versierd met smalle hardstenen speklagen. De gevel van de tweede bouwlaag heeft bredere "speklagen" van oranjerode baksteen. Onder de daklijst is een fries aangebracht met renaissance motieven.

Fries boven boograam met sgraffito-versieringen in risaliet hoofdingang linker zijgevel. Eigen foto.

Het fries is uitgevoerd in sgraffito-techniek in de kleuren oranjerood en zwart. Deze versiering is zeer bijzonder want het is de eerste keer dat dit deze techniek in Nederland werd toegepast.

Hoofdingang Maliebaan 42. Eigen foto

De vensters in de eerste bouwlaag zijn rondboogvensters waarvan de boog met glas is ingevuld. De tweede bouwlaag heeft rechthoekige T-vensters met bovenlicht. Deze vensters worden bekroond door een tympaan, die in het linker deel van de voorgevel het fries gedeeltelijk doorbreken. Het fries van de risaliet van de voorgevel wordt onderbroken door drie rechthoekige vensters. De ingang van het gebouw is aan de linkerzijde gesitueerd in een middenrisaliet en wordt omlijst door natuurstenen pilasters en een driehoekig fronton. Hierboven is, op de tweede bouwlaag een groot rondboogvenster aangebracht. De risaliet wordt bekroond door een tympaan. Aan weerszijde van deze risaliet zijn op de eerste verdieping ronde nissen met een hardstenen stenen lijst aangebracht. Op de tweede verdieping zijn dit halfronde nissen met een hardstenen lijst.

Het huis is geheel onderkelderd. De eerste verdieping is de bel-etage. De tweede etage is minder hoog dan de bel-etage. Sinds de oplevering in 1882 is er aan de indeling van het huis weinig veranderd.

In het souterrain bevinden zich keuken, bijkeuken, brandstoffenopslag en een "knegtkamer". Op de bel-etage aan de voorkant een spreekkamer, boudoir en zitkamer. Aan

de achterkant een "heerenkamer", dessertkamer en een eetkamer Op de eerste verdieping, aan de voorzijde, kamer voor de dochter, kleedkamer en slaapkamer. Aan de achterkant een leerkamer, kamer voor de gouvernante en een logeerkamer. Tussen de logeerkamer en de slaapkamer was een badkamer.

Bij de verbouwing door Johan Willem Hanrath in 1919 wordt op de begane grond aan de achterzijde van het huis een erker gemaakt met daarboven een balkon, ondersteund door kolommen van het onderhuis. In het souterrain worden enkele separatiewanden gemaakt en een diensttrap van het souterrain naar de beletage wordt afgebroken. In de kelder wordt een aparte wijnkelder gemaakt. De brandstofopslag werd verkleind ten behoeve van een provisiekamer. Onder de erker linksachter het huis wordt een toegang tot het souterrain gemaakt. De eetkamer en de herenkamer worden in diezelfde tijd van lambrisering voorzien. Vanaf de bel-etage werd, vanuit de erker aan de rechterkant van het huis, een nieuwe trap naar de tuin gemaakt. De trap aan de achterkant van het huis verdween.

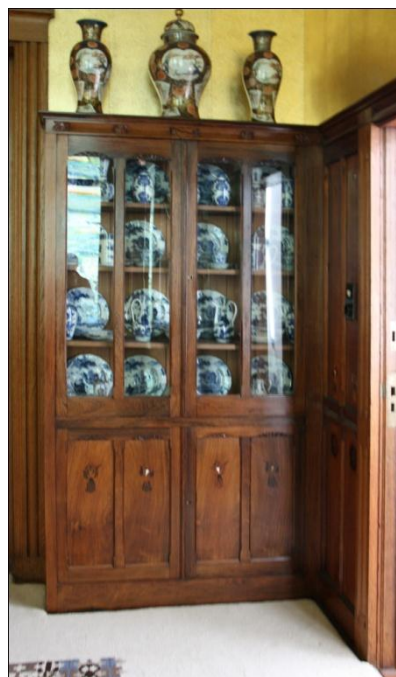
Op de eerst verdieping werd de leerkamer de slaapkamer van mijnheer-mevrouw. De kamer van de gouvernante werd omgebouwd tot badkamer en kastruimte.

Haard. Lion Cachet. Cent. Museum Utrecht. Eigen foto.

Detail plafond Lion Cachet. Centraal Museum Utrecht. Eigen foto.

Vitrinekast. Lion Cachet. Centraal Museum Utrecht. Eigen foto.

Hoe het interieur er ten tijde van familie Van Notten uitgezien familie Fentener van Vlissingen het huis in 1910 grondig interieurontwerper Carel Adolph

de bewoning door de heeft is niet bekend. De liet de aankleding van aanpakken door de Lion Cachet(1864-1945).

Lion Cachet was opgeleid tot onderwijzer, maar ontwikkelde zich later tot een veelzijdig kunstenaar. Hij ontwierp en maakte meubels, tapijten, glas-in-

Espagnoletten. Eigen foto

loodramen, affiches, drukwerk, bankbiljetten en penningen. Zijn grootste werken waren complete interieurs van een groot aantal passagiersschepen van de Stoomvaart Maatschappij Nederland en de Koninklijke Pakketvaart maatschappij. Hij paste eerst de stijl van de Nieuwe Kunst toe, maar later ook de Amsterdamse School en Art

Deco.

Begin 1985 is er in het pand Maliebaan 42 een tentoonstelling gehouden genaamd: "Een gefingeerd interieur van een woonhuis van een koopmansfamilie omstreeks 1920". De tentoonstelling werd gerealiseerd door het Centraal Museum te Utrecht.²⁰

Van het door Lion Cachet in 1910 ontworpen en gemaakte interieur in de Maliebaan 42 is weinig meer te zien. Een door Lion Cachet ontworpen interieur, afkomstig uit het huis Frederiksplein 48-50 te Amsterdam, van advocaat en kunstliefhebber Theodor George Dentz van Schaik werd, na de sloop van dit pand in 1959, overgebracht naar het Centraal Museum te Utrecht en is daar te zien als de stijkamer van Lion Cachet..²¹

In de eetkamer van Maliebaan 42 is de lambrisering en de afwerking van het plafond met hout nog zien. In de rest van het huis gaan de plafonds mogelijk schuil achter gipsplaten. Op de balkondeuren op de eerste verdieping zitten nog fraaie espagnoletten.

Glas in loodvenster boven hoofdingang. Eigen foto.

Het dak is een samengesteld dak met grijze leipannen.

De bouwstijl is Italiaanse neorenaissance, bijna een "palazzo". Het huis staat op een imitatie rustica-sokkel. De vlakke delen van de gevel zijn uitgevoerd in gekleurde baksteen, de geprofileerde delen in hardsteen.

In oude kranten wordt het pand Maliebaan 42 nog enkele keren vermeld.

²⁰ Huygen, E.L., "Het huis Fentener van Vlissingen", De woonstede door de eeuwen heen 1985, 1^e kwartaal, p 16.

²¹ Brief van "Vereniging van Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad", 24 januari 2010, bouwaanvraag 83-09-003, adres: Huidekopersstraat 13-17.

In het Utrechts Nieuwsblad van 1 december 1900 vraagt mevrouw W. van Beuningen, Catharijnesingel 32, per 1 februari een “flinke dienstbode, als Meid-Alleen. Aanmelding in persoon Maliebaan 42”.²²

In het Utrechts Nieuwsblad van 6 februari 1906 wordt melding gemaakt van een begin van brand in de kelder van Maliebaan 42. “Daar de brandweer, die per telefoon was opgeroepen, snel verscheen richtte het vuur geen groote onheilen aan”.²³

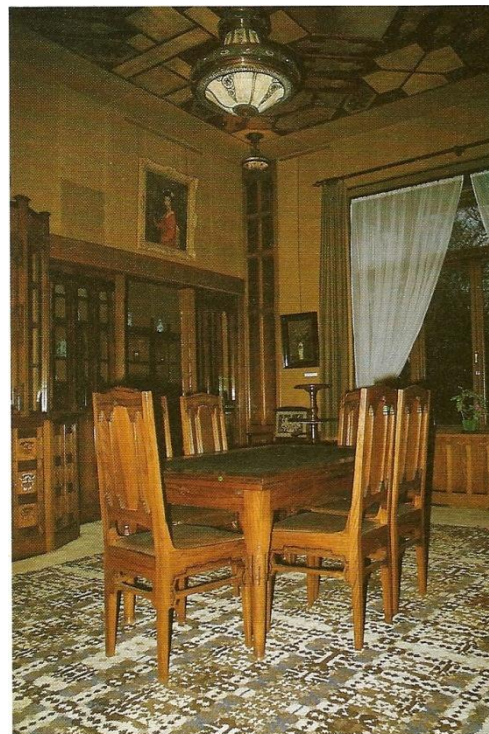

Het toilet. Eigen foto.

Hieronder nog enkele foto's van de tentoonstelling “Een gefingeerd interieur van een woonhuis van een koopmansfamilie omstreeks 1920”, gehouden in het pand Maliebaan 42 te Utrecht.

Het boudoir. Woonstede door de eeuwen heen 1985 nummer 65, pagina 23.

Eetkamer Lion Cachet. Woonstede door de eeuwen heen 1985 nummer 65, pagina 22.

²² Utrechts Nieuwsblad, 1-12-1900

²³ Utrechts Nieuwsblad, 6-2-1906

De TUIN (het perceel).

De buiten de stadswallen gelegen gronden ten noordoosten van de stad Utrecht waren, voor de aanleg van de Maliebaan in 1637, eigendom van het Convent van Oudwijk. Om een vrij schootsveld te behouden was het verboden in dit gebied te bouwen. De gronden dienden als “hovenierslanden” ter voorziening in de behoeften van het klooster en de inwoners van Utrecht.

In het kadaster is de eerste terug te vinden eigenaar van het perceel grond waar nu het pand maliebaan 42 staat, de sociëteit “Sic Semper”. Kadastraal bestond het stuk uit twee percelen, nummers 406 en 407, beschreven als bouwland en tuin.

In 1797 kwam het stuk grond in bezit van de in 1775 opgerichte Utrechtse Herensociëteit “Sic Semper, die er een buitentuin vestigde en er onder anderen een kegelbaan aanlegde, die in 1848 door brand vernietigd werd.

Na de moord op Johan Adam Schroven door de kastelein van de sociëteit Sic Semper werd in 1816 de grond verkocht aan “Maatschappij voor de aankweking van den witten Moerbezenboom, de opbloeding van zijdewormen en de Zijdeteelt”.

Blijkbaar was dit een poging om de in onze kolonie Nederlandsch Indie met succes toegepaste zijdeteelt naar ons land over te brengen. Over het succes van de zijdeteelt aan de Maliebaan is niet veel bekend.

Wel is bekend dat Corneille Hipolithe Berail, een fransman, gehuwd met Henriette Struuck van der Steege, in Noord-Brabant in 1827 probeerde de zijdeteelt tot ontwikkeling te brengen. Dat de zijdeteelt nationale belangstelling genoot blijkt uit het feit dat Berail, wegens financiële problemen, in 1829 aan koning Willem I een verzoek om een lening van fl. 25.000,- deed en deze ook toegewezen kreeg. Zelfs Nicolaas Beets (1814-1903) raakte in de ban van de moerbeiboom getuige het volgende gedicht:

DE MOERBEITOPPEN RUISCHTEN

'De moerbeitoppen ruischten;'

God ging voorbij;

Neen, niet voorbij, hij toefde;

Hij wist wat ik behoefde,

En sprak tot mij;

Sprak tot mij in de stille,

De stille nacht;

Gedachten, die mij kwelden,

Vervolgden en onstelden,

Verdreef hij zacht.

Hij liet zijn vrede dalen

Op ziel en zin;

'k Voelde in zijn' vaderarmen

Mij koestren en beschermen,

En sluimerde in.

De morgen, die mij wekte

Begroette ik blij.

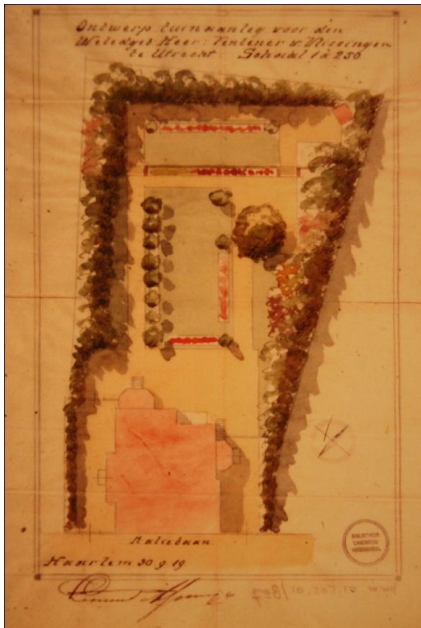
Ik had zo zacht geslapen,

En Gij, mijn Schild en Wapen,

Waart nog nabij

Het was al lang bekend dat moerbeibomen slecht tegen ons klimaat kunnen. In “Byzondere Aenmerkingen Over het aanleggen van PRAGTIGE en GEMEENE LANDHUIZEN, LUSTHOVEN, PLANTAGIEN en Aeklevende Cieraden”²⁴, verschenen in 1737, schreef Abraham Kallewier: “De Moerbezie-boomen zyn geen boomen van ons Land, want ze versterven somtyds op Stam-boomen by strenge vorst”. Het is bovendien bekend dat zijderupslarven tijdens hun groei iedere dag verse, droge moerbeibladeren nodig hebben. In het Nederlandse klimaat is dit een moeilijke opgave. In 1845 wordt de Maatschappij ontbonden en worden de percelen met opstallen, waaronder een “pleziertuin met eenen steenen koepel geveild”²⁵. Het perceel grond werd dan ook in 1846 doorverkocht aan Christiaan de Winter, een bloemist, toen wonende aan de Springweg E273 te Utrecht.

Christiaan de Winter liet op dit perceel 2 huizen bouwen: huis Nova en huis Zeldenrust.

Ontwerp tuinaanleg Maliebaan 42, Leon Springer 1919. HUA

Eigenaresse van deze huizen worden mevrouw Henriette Suzanna de Vries en mevrouw Catharina Coster-de Vries, die het geheel in 1880 weer verkopen aan mevrouw A. van Notten-Marwijk Kooij. De op het perceel bestaande opstallen worden afgebroken en het nu nog bestaande pand Maliebaan 42 wordt gebouwd. Over de tuinaanleg ten tijde van de familie Van Notten is niets bekend. Na de aankoop van het huis door de familie Van Fentener van Vlissingen - in 1899 - wordt bij de verbouwing van het huis in 1919 werd ook de tuinaanleg aangepakt. Hiervoor werd advies gevraagd aan de bekende tuinarchitect Leon Springer, die veel met architect J.W. Hanrath samenwerkte. Van zijn tuinaanleg is niet veel meer te zien. De tegenwoordige “bewoner” van het pand”, de Kunstuitleen Utrecht heeft in samenwerking met het Centrum Beeldende Kunst Utrecht de vormgever Jurgen Bey uitgenodigd om een

grondplan te maken voor de tuin. Met de ambitie ‘een zinnenprikkelende tuin in het centrum van de stad’ te ontwerpen ontstond de ‘Lusthof Utrecht’. Hij ontwierp ook “De Kas”, een atelier in de tuin, waarin jonge kunstenaars de gelegenheid krijgen te werken.

Na de overdracht door Van Fentener van Vlissingen van het pand aan de gemeente heeft de tuin ook als beeldentuin gefunctioneerd met onder andere “De Spoetnikkijker” (1955) van Oswald Wenckenbach, nu te zien in het singelplantsoen bij Zonnenburg te Utrecht.

Tegenwoordige tuinaanleg (Jurgen Bey) met rechtsachter “De Kas”.

²⁴ A. Kallewier, J. en H. Verbeek, P. vander Eyk, *Byzondere Aenmerkingen Over het aanleggen van Pragtige en Gemeene Landhuizen, Lusthoven, Plantagien en aenklevende cieraden*, Leiden 1737, p. 149.

²⁵ Chapel, F., *De maliebaan*, Utrecht 2001, p. 44

Friedrich EBERT, architect.(1850-1914)

Friedrich Ebert werd op 30 augustus 1850 in Ruchsen geboren. Zijn vader, Heinrich Ebert (1819-1888) was dominee in Ruchsen. Zijn moeder, Jeanette Luise Karoline Henriette Wolf komt uit Mosbach. Friedrich is de oudste van twee zonen. In 1856 verhuist het gezin naar Durlach, in de buurt van Karlsruhe, waarschijnlijk omdat in Ruchsen weinig opleidingsmogelijkheden zijn voor zijn zonen. In 1868 legt Friedrich met goed gevolg zijn eindexamen van het gymnasium in Durlach. Direct daarna schrijft hij zich in op de Polytechnische school van Karlsruhe. Daarnaast volgt hij van 1869 tot 1874 een architectuurstudie. In 1871 tekent hij, samen met zijn 17-jarige broer Julius, als vrijwilliger voor het leger.

Hij volgt cursussen bij de architecten Heinrich Lang (1824-1893) en Josef Durm (1829-1919). In 1875 trouwt hij met Karoline Grimm de dochter van een banketbakker uit Durlach en in datzelfde jaar treedt hij toe tot de bouwfirma Henkenhaf. Uit het huwelijk worden twee dochters geboren, Johanna (1876) en Cornelia Frieda Henriette (1880). In 1878 legt hij staatsexamen af.

Zijn leermeester Josef Durm (1837-1919) heeft altijd een voorkeur gehad voor de Italiaanse renaissance stijl. In 1867 schreef Durm een pleidooi voor het bestuderen van de Italiaanse renaissance stijl als de basis voor de perfecte architectuuropleiding. Het jaar daarop werd Durm benoemd tot hoogleraar aan de Technische Hochschule te Karlsruhe. Hij ontwierp onder andere het Vierordtbad in Karlsruhe in Italiaanse renaissance stijl.

Vierordtbad, Karlsruhe 1873, Josef Durm. Internet.

Het is dus niet zo vreemd dat in het bouwen van Ebert veel elementen van de bouwstijl van zijn leermeester Durm zijn terug te vinden.

In de jaren die volgen voert Ebert samen met Johann Friedrich Henkenhaf verschillende opdrachten uit. Van vóór 1879 zijn er geen bouwwerken van Ebert bekend. In zijn eerste jaarverslag over zijn bouwactiviteiten in 1879 vermeldt hij de bouw van een, inmiddels afgebroken, turnhal in Bruchsal, Duitsland. Ook drie woonhuizen en twee villa's in Heidelberg worden gebouwd. In dat jaar krijgt hij ook zijn eerste opdracht uit Nederland van een "handelaar", die tussen Haarlem en Amsterdam een huis wil laten bouwen. Het bijzondere aan dit huis was dat, behalve fundament en schoorstenen, het geheel uit geprefabriceerde houten delen moest worden opgebouwd. Ook in 1879 komt de opdracht voor de verbouwing van Krasnapolsky. De wintertuin, naar ontwerp van Gerlof Bartholmeus Salm, en de biljartzaal worden door Ebert en Henkenhaf gebouwd. Tussen 1879 en 1882

wordt er veel gereisd tussen Baden in Duitsland en Nederland. In 1882 wordt in Amsterdam het architectenbureau "Henkenhaf & Ebert" geopend. Van februari 1884 tot december 1886 verblijft Ebert in Nederland om bouwprojecten in Amsterdam, Utrecht en Scheveningen te begeleiden.²⁶ Hij woont dan op Damrak 5 te Amsterdam.

In deze tijd wordt het Kurhaus gebouwd (1884-1885). Ook hier werd de gevel door Ebert met sgraffito's versierd: "In de fries van de kroonlijst en op eenige nissen aan de zijgevels zijn sgraffito's aangebracht ter versiering. Of deze op die plaats bestand zullen zijn tegen de verschillende te verwachten invloeden van den zeewind, zal de tijd nog moeten leren."²⁷

Weesperzijde 33, Amsterdam.
Amsterdams Archief

In 1883 werd op de Ruyschstaat 2 te Amsterdam een woning getekend en gebouwd. In 1886 volgde een huis op de Weesperzijde 33 te Amsterdam. Over verdere nieuwbouw is weinig bekend.²⁸ Ook de door hem voltooide werken in Duitsland dateren van na 1881. Het pand aan de Maliebaan 42 te Utrecht moet dan ook een van de vroege bouwwerken van Friedrich Ebert zijn.

Hij is lid van de "Maatschappij tot Bevordering van de Bouwkunst" in Amsterdam.

Na zijn terugkeer naar Heidelberg in richt hij samen met de jongere broer van Johan Henkenhaf, Jakob, het architectenbureau "Henkenhaf en Ebert" op. Samen werking met Johan is niet mogelijk omdat deze tot 1892 in Amsterdam zal

blijven als directeur van het door hem en Ebert

gebouwde Victoriahotel.

Bijzonder detail bij deze bouw is dat het woonhuis van Ebert (Damrak 5) en het kantoor van Henkenhaf-Ebert (Damrak 3) voor de bouw van dit hotel opgeofferd werden.²⁹

In 1900 wordt Ebert gemeenteraadslid van de gemeente Heidelberg.

Zijn vrouw overlijdt in 1903 waarna hij in 1904 hertrouwt met de Zwitserse Maria Oswald. Vlak nadat hij in 1914 voorzitter van de gemeenteraad is geworden sterft hij aan de gevolgen van een leverziekte.³⁰

²⁶ Zie 8. p. 18

²⁷ Bouwkundig Weeblad 1885 nummer 29, pp. 183-184

²⁸ Stadsarchief Amsterdam.

²⁹ Op stap door het Amsterdam van Walter Vedder. p. 1-2

³⁰ D. Hartmann: *Henkenhaf und Ebert - Architekten der Stadthalle in Heidelberg und des Kurhauses in Scheveningen*. Heidelberg, Univ., Diss. 2001 pp. 16-26.

Johan Wilhelm HANRATH, architect.(1867-1932)

Aan J.W. Hanrath, architect worden grote verbouwingen aan het pand Maliebaan 42 toegeschreven, die in 1919 zijn uitgevoerd³¹. Uitgaande van de bouwtekeningen van Hanrath betreft het slechts veranderingen aan de erker aan de achterkant van het huis en een andere toegang naar de tuin. Het kan ook geen massale verbouwing geweest zijn, want noch in het artikel over Hanrath van Meyltje van Aalst, *'Wij hebben met Hanrath een huis gebouwd'*,³² noch in de vermelding in Wikipedia³³ wordt in de lijst van bouwwerken en verbouwingen de Maliebaan 42 genoemd.

Johan Wilhelm Hanrath was geen Duitse architect, zoals soms vermeld wordt, maar werd in 1867 in Amsterdam geboren. Zijn ouders waren Otto Hanrath, koopman in bier en brandstoffen en Amelia Maria Fentener van Vlissingen. Zij was een zuster van Simon Fentener van Vlissingen, de grootvader van "Frits" Fentener van Vlissingen.

Johan Willem Hanrath zakte voor de HBS, ging in een timmerwinkel werken en kreeg in de avonduren les van architect Willem Springer. In 1887 begon hij een opleiding tot Bauführer aan de Königlische Technischen Hochschule in Berlijn.

In 1893 kwam hij terug naar Nederland en vestigde zich in Hilversum. Daar tekende hij zijn eerste huis, "De Eersteling". Het was een mengsel van Duitse vakwerkbouw en Engelse Cottage ideeën.

Hanrath ontwierp in zijn beginperiode veel huizen die gebaseerd waren op de villabouw in Duitsland, waar hij zijn opleiding had gevolgd, het laatst bij Ludwig Hoffmann, die in 1887 benoemd was tot regeringsbouwmeester van het Duitse Rijk.

Hij had een belangrijk aandeel in de bouw van het Philipsdorp in Eindhoven in het begin van de twintigste eeuw.

Zijn eerste huizen waren kleurig met schoon metselwerk op de begane grond met daarboven gepleisterd vakwerk, hoogpannedak met grote overstek en groen geschilderd houtwerk. Snel ontwikkelde Hanrath een eigen stijl gekenmerkt door het gebruik van mooie materialen in een zeer evenwichtig ontwerp. Het kenmerk van het landhuis was rust. Hij bracht zelden versieringen aan, maar bracht wel sierankers aan die voortkwamen uit de constructie van het gebouw.

In 1911 bouwt hij voor de familie van Beuningen³⁴, compagnon van Fentener van Vlissingen, een dubbel woonhuis aan de Maliebaan 8 te Utrecht. Mogelijk heeft de familie Fentener van Vlissingen hierdoor kennis kunnen nemen van zijn werk.

Ook de familieband zal een rol gespeeld hebben bij de keuze van Hanrath door Fentener van Vlissingen voor de verbouwing van het pand Maliebaan 42.

Hanrath betrok bij zijn ontwerpen vaak de bekende tuinarchitect Leon Springer.

³¹ Chapel, F., *De Maliebaan*, p. 44, Utrecht 2001.

³² Aalst, Meyltje van, *'Wij hebben met Hanrath een huis gebouwd'*, 2006

³³ Internet, Wikipedia.nl, 'Hanrath'.

³⁴ Sman V. van der, J. Vos, H. Gelton, *Nederlands Architectuurinstituut 1993*, J.W. Hanrath

NEORENAISSANCE.

Aan het einde van de negentiende eeuw nam het nationalisme in Europa toe. In Nederland leidde dit tot de groeiende behoefte om tot een eigen bouwstijl te komen die uiting zou kunnen geven aan dit gevoel. Het voorbeeld om dit nationale gevoel tot uitdrukking te laten komen werd gevonden in de laat zestiende-eeuwse Nederlandse renaissancearchitectuur.

De renaissance stond immers voor de opbouw van de natie, hetgeen zou uitmonden in de Gouden Eeuw. Ook was het een reactie op de neogotiek die als te veel katholiek werd ervaren en die niet een juist beeld gaf van het protestante karakter van het land. Gebouwen, bestaande uit baksteen met trapgevels, speklagen, aanzetstukken en sluitstenen gingen het stadsbeeld bepalen.

Een van de eerste duidelijke voorbeelden hiervan is het Rijksmuseum te Amsterdam, naar ontwerp van P.H.J. Cuypers, dat als winnaar van een prijsvraag voor het Nationale Museum rond 1880 gebouwd werd. Dit gebouw moest de nationale identiteit verbeelden. Nederland was immers gevormd tijdens de Tachtigjarige Oorlog. De architectuur uit die periode moest het voorbeeld vormen voor het Nederland van nu.

Aanvankelijk was de kennis van de renaissancearchitectuur niet zo groot en werd nogal eens teruggegrepen op de klassieke oudheid en de gotiek.

Als voorbeeld voor de neorenaissance architectuur werden ook de 16^e-eeuwse Loire-kastelen gebruikt, hetgeen leidde tot neo-Franse renaissancestijl. Deze stijl werd veel gebruikt door o.a. architect G.B. Salm (Herengracht 380-382, Amsterdam)³⁵.

Anderen zochten juist naar Oudhollandse renaissance, dus niet ontleend aan 'buitenlandse' renaissancevoorbeelden. Een groot voorstander van deze neorenaissance was de Delftse hoogleraar E.H. Gugel. Een voorbeeld van deze bouwstijl en door Gugel ontworpen is het Academiegebouw op het Domplein in Utrecht.

De neorenaissance is een nieuwe banden- en blokkenstijl, afgeleid van het zestiende- en zeventiende-eeuwse maniërisme. Het bepalende kenmerk van deze stijl is de afwisseling van baksteen met over de volle breedte cordonlijsten van natuur- of kunststeen. In de bogen vindt men kunststenen aanzet- en sluitstenen met in de boogvelden decoratief metselwerk of gekleurde tegels. Als gevelvorm komt het meest de trapgevel voor, maar ook een bekroning met een fronton. In de versiering wordt de stijl door gezet in de vorm van muurankers, cartouches en medaillons en diamantkoppen. Rondom de deurpartij ziet men vaak een versiering met zuilen, pilasters en frontons. De vensters werden als pseudo-kruisvensters uitgevoerd. Een symmetrie is geen directe vereiste.

Een fraai voorbeeld van deze stijl is Kasteel Oud-Wassenaar te Wassenaar, ontworpen en gebouwd door C. Muysken, een leerling van Gugel.

De door de leerlingen van Gugel verspreide stijl werd ook wel de Delftse renaissance genoemd.

Versieringen aan de buitengevel zoals sgraffiti werden door Ebert toegepast, zowel bij het Kurhaus³⁶ als aan de Maliebaan 42. Dit is een techniek, via Zuid-Duitsland overgekomen uit

³⁵ Blijdenstijn, R.K.M. en R. Stenvert, *Bouwstijlen in Nederland (1040-1940)*, Utrecht/Antwerpen 1994 p. 74.

³⁶ Hartmann, D., *Henkenhaft und Ebert – Architekten der Stadthalle in Heidelberg und des Kurhauses in Scheveningen*, Proefschrift, P. 100, Heidelberg 2003.

Italië, waarbij verschillend gekleurde lagen kalk over elkaar worden aangebracht. Door het gedeeltelijk verwijderen van een of meer lagen kunnen dan figuren gemaakt worden. Dit moet wel snel gebeuren, omdat de pleisterlagen binnen 24 uur hard zijn.

SGRAFFITO-techniek.

Het procedé, waarbij een donker vlak bedekt wordt door een lichter vlak en vervolgens door het wegkrabben van delen van de bovenste laag de onderste laag weer zichtbaar wordt, waardoor afbeeldingen in twee kleuren ontstaan, is al eeuwenoud. De oudst bekende toepassingen van deze techniek worden gevonden op Oudgriekse en Etruskische vazen. Na deze periode is er weinig bekend over de toepassing van deze techniek. Pas in de vijftiende eeuw begon met in Italië grote wanden met deze techniek te versieren. Vasari, die deze techniek noemt schrijft de uitvinding ervan toe aan Andrea Feltrini. Voorbeelden van deze techniek in de vijftiende eeuw zijn de muur van het Palazzo Guadagni in Florence door Simone Cronaco en de gevel van het huis van notaris Sander in Rome naar ontwerp van Bramante in 1506. Ook in Bohemen en Zuid-Duitsland zijn voorbeelden van deze techniek te vinden. De techniek beleeft zijn hoogtepunt in de zestiende eeuw om daarna langzamerhand in de vergetelheid te raken.

De techniek van het sgraffito wordt door Vasari beschreven: de eerste laag bestaat uit kalk, zand en verbrand stro om er een donkere, zilvergrijze kleur aan te geven. De tweede laag bestaat uit travertinkalk. Hierop wordt de tekening overgebracht met kartons met perforaties of koolstof. Als dit gebeurd is kunnen de lagen volgens de aangebrachte tekeningen verwijderd worden. Om het kleur effect te verhogen wordt met donkere waterverf de diepere laag bijgekleurd.³⁷

In Nederland is sgraffito een vrij onbekende techniek om wanden/muren zowel binnen als buiten te versieren. Het woord sgraffito komt uit het Italiaans en betekent krabben/schrappen. Hoewel het in de zuidelijke landen een bekende techniek was heeft het in de noordelijke landen nooit veel navolgers gehad.

Volgens Yteke Spoelstra, kunsthistorica, zouden de eerste sgraffiti in Nederland rond 1903 gemaakt zijn door Johan Thorn Prikker voor de villa "De Zeemeeuw" in Scheveningen en door Jan Toorop in de Beurs van Berlage³⁸.

Bij herstelwerkzaamheden in 1992 door restaurateur Tjerk Tjebbes aan het pand Maliebaan 42 van de gevelversieringen bleek dat het hier ook om sgraffitotechniek ging. Deze zijn aangebracht op een gevelstrook, rondom het huis, onder de daklijst. De sgraffiti bleken gedateerd (Mei 1882) en gesigneerd te zijn (A. Hendricks). De eerste sgraffiti zijn dus niet in 1903 maar al in 1882 in Nederland gemaakt.³⁹

Het aardige hiervan is dat nu ook de datering van het huis vaststaat. De tekeningen zijn weliswaar van 1881, maar dat zegt niets over de aanvang van de bouw. Als de sgraffiti van mei 1882 zijn, betekent dat de bouw van het huis in 1881 moet zijn begonnen.

Ook bij het Kurhaus(1885) in Scheveningen zijn de versieringen van het fries uitgevoerd in sgraffito techniek.⁴⁰

³⁷ Ernst Berger, *Fresko-und Sgraffito Technik*, München 1909, pp. 135-147.

³⁸ Yteke Spoelstra, *Monumenten, "De korte Nederlandse carrière van sgraffito"*, 2010 pp. 16-19

³⁹ Utrechts Nieuwsblad, vrijdag 24 april 1992, 'Herstel van oude sgraffito is monniken werk'.

⁴⁰ Bouwkundig Weekblad, "Het Badhuis te Scheveningen", 1885, nummer 29, pp. 183-184.

RELATIES.

Hoe de familie Van Notten aan de architect Friedrich Ebert is gekomen is niet geheel duidelijk. Ebert reisde tussen 1879 en 1882 veel tussen Baden en Amsterdam heen en weer om bouwprojecten te begeleiden en woonde van 1882 tot 1884 in Amsterdam. Uit de dissertatie van Hartman (2003) blijkt dat door Ebert in 1879 in Amsterdam een huis/kantoor gebouwd is. Ik hoopte dat dit een opdracht zou zijn van de firma Joosten, waar Carel van Notten in Amsterdam werkzaam was, maar de firma Joosten was in 1887 gevestigd in een grachtenpand Singel 119 te Amsterdam als de Firma Joosten en Bordes, makelaars in katoen en metalen, en in 1898 in het pand Singel 99 te Amsterdam als de Firma Joosten, makelaar in katoen en metalen⁴¹.

Het is mogelijk dat Carel van Notten met zijn relaties regelmatig Krasnapolsky met de door Ebert uitgevoerde Wintertuin bezocht en zo in aanraking kwam met het werk van Friedrich Ebert.

Bij de familie Fentener van Vlissingen lag de keus voor architect Hanrath meer voor de hand. De moeder van Hanrath was een zuster van de grootvader van Frits Fentener van Vlissingen. Door deze familieband is dus waarschijnlijk de keus op Hanrath gevallen voor de verbouwing in 1919 van het pand aan de Maliebaan 42. Uit de door Hanrath gemaakte bouwtekeningen blijkt dat de verbouwing minder ingrijpend geweest moet zijn dan hier en daar vermeld wordt. Het ging om een toegang tot het souterrain aan de achterkant en een andere toegang naar de tuin aan de rechterzijde van het huis. Ook in het huis werden enkele kleine aanpassingen gemaakt.

Bovendien had Hanrath in 1911 voor de familie Van Beuningen, de compagnon van Fentener van Vlissingen, een huis op Maliebaan 18 gebouwd.

Pieter van Notten was directeur van de Superfosfaatfabriek te Amsterdam met kantoor op de Maliebaan 81⁴² in Utrecht. Frits Fentener van Vlissingen zat in de raad van bestuur van deze Superfosfaatfabriek.

Door het huwelijk in 1996 van Frederik Harald Fentener van Vlissingen met Ariane Sigrid van Notten hebben de twee families, die lange tijd het pand Maliebaan 42 in hun bezit hebben gehad, ook een onderlinge relatie gekregen.

⁴¹ Inlichtingen Stadsarchief Amsterdam

⁴² Bilthovensche Courant, 9^e jaargang No 36, 29 juli 1934.

HUIDIGE BESTEMMING.

Het huis Maliebaan 42 werd in 1951 door de Heer Frederik Hendrik Fentener van Vlissingen junior aan de gemeente Utrecht geschonken op voorwaarde dat het pand een culturele bestemming zou krijgen. Hij had er toen vijfenvijftig jaar in gewoond.

In eerste instantie is het pand een dependance geweest van het Centraal Museum te Utrecht. Vanaf 1986 is de Kunstuitleen Utrecht in het pand gevestigd. De Kunstuitleen brengt de kunst onder aandacht van het publiek door verhuur en verkoop van kunstwerken waarvan er ca 12.000 in het depot staan.

In het atelier in de tuin, "De Kas", krijgen jonge kunstenaars, op uitnodiging, de gelegenheid te werken.

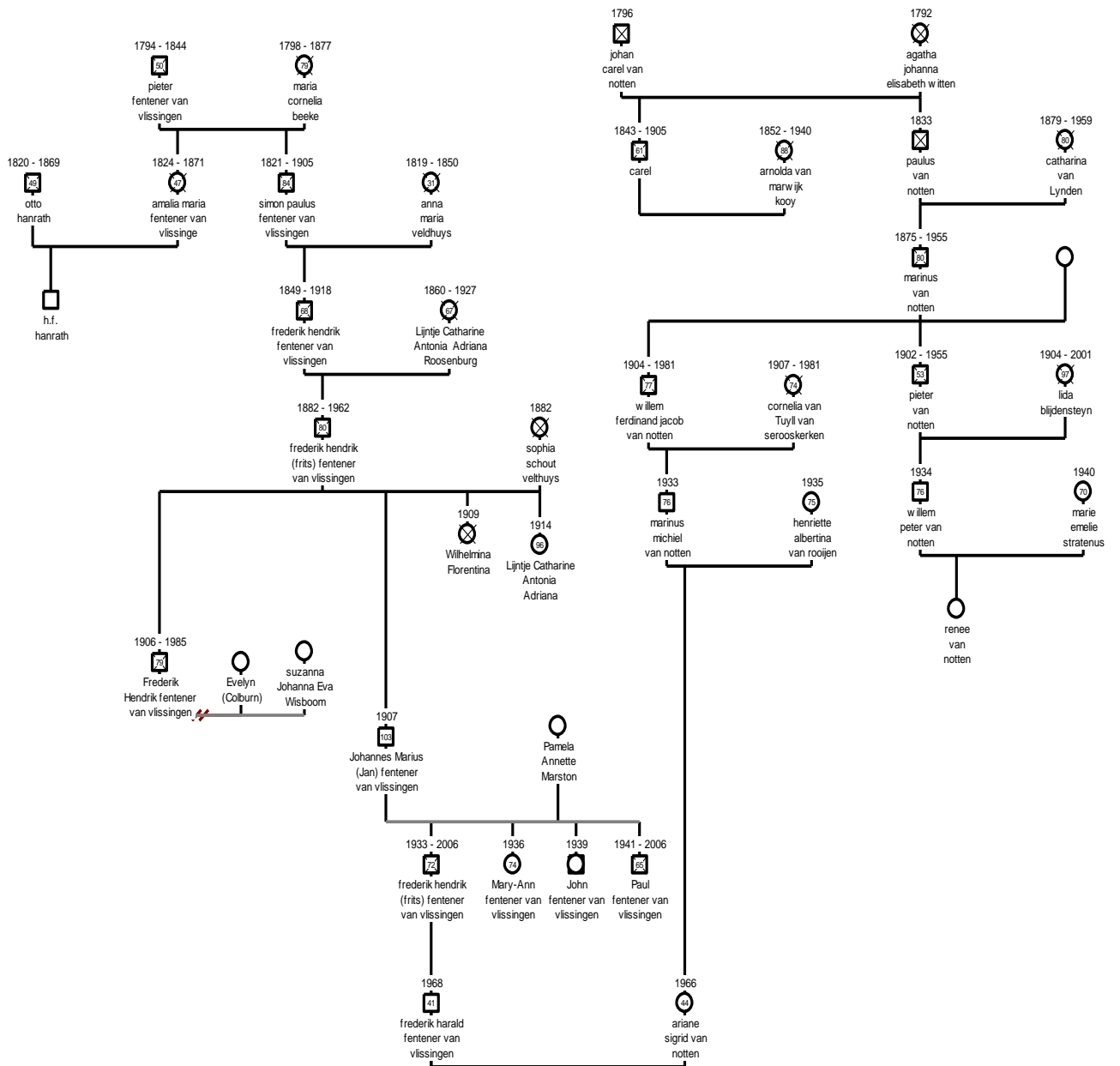
CONCLUSIES.

1. Het pand Maliebaan 42 is anders dan alle andere huizen aan de Maliebaan omdat de architect Friedrich Ebert, als enige buitenlandse architect van een huis aan de Maliebaan, zijn Zuid-Duitse invloeden in zijn werk tot uiting heeft kunnen en mogen brengen.
2. Sedert de bouw, in 1881, zijn er aan de buitengevels geen ingrijpende veranderingen aangebracht.
3. Het pand Maliebaan 42 is het eerste huis dat in (Italiaanse)neorenaissance stijl aan de Maliebaan gebouwd is.⁴³
4. Dit in tegenstelling tot de vermelding “neoclassicisme” zoals op enkel plaatsen vermeld wordt.⁴⁴
5. Door de datering(1882) en signering van de sgraffiti, waarmee het fries van het huis versierd is, kan de bouw gesteld worden op 1881 zoals ook op de bouwtekening van Friedrich Ebert vermeld wordt.
6. De eerste sgraffiti in Nederland zijn dus ruim twintig jaar eerder gemaakt dan het door Yteke Spoelstra vermelde jaartal(1903). Zowel Maliebaan 42 in Utrecht (1882) als het Kurhaus in Scheveningen (1885).
7. Het is mogelijk dat Carel van Notten door bezoek met relaties aan de Wintertuin van Krasnapolsky het werk van Friedrich Ebert heeft leren kennen en hem daarom gekozen heeft als architect voor zijn nieuw te bouwen huis op de Maliebaan te Utrecht. Een andere “band” is niet te vinden.
8. Johan Wilhelm Hanrath was familie van de familie Fentener van Vlissingen door het huwelijk van zijn vader met Amelia Maria Fentener van Vlissingen, een zuster van de grootvader van “Frits” Fentener van Vlissingen. Ook had Hanrath in 1911 een huis op de Maliebaan gebouwd voor de familie van Beuningen. Ook dit was weer aangetrouwde familie. De keus voor Johan Wilhelm Hanrath voor de verbouwing aan Maliebaan 42 in 1919 lijkt dus voor de hand te liggen.

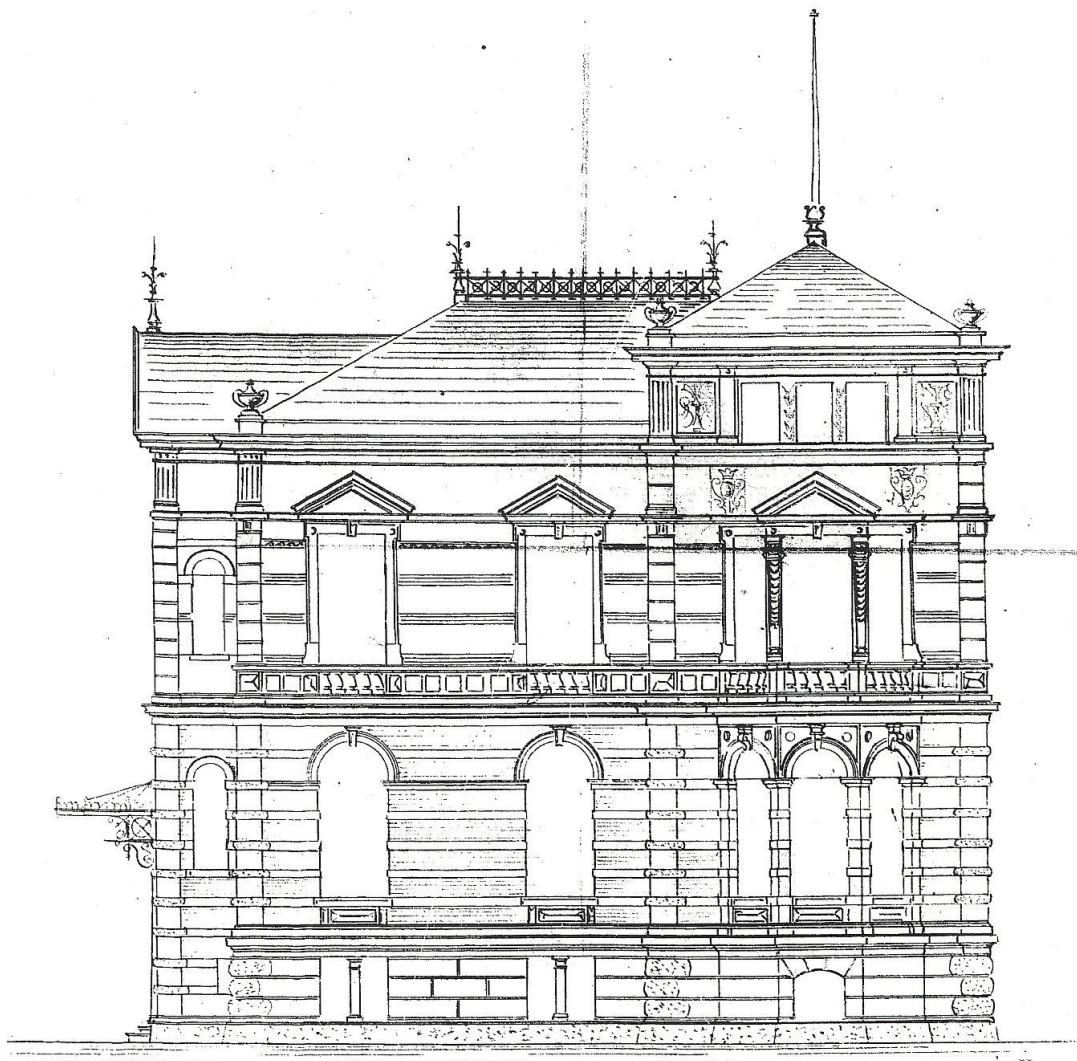
⁴³ T. de Vries en H. Venker, Stage onderzoek bebouwing Maliebaan 1850-1950, iov Stadsontwikkeling Utrecht, 2010.

⁴⁴ F. Chapel. *De Maliebaan*, Utrecht 2001, p.43.

Stambomen familie Fentener van Vlissingen en familie Van Notten

PROJECT VILLA IN UTRECHT V. Mr C. VAN NOTTEN

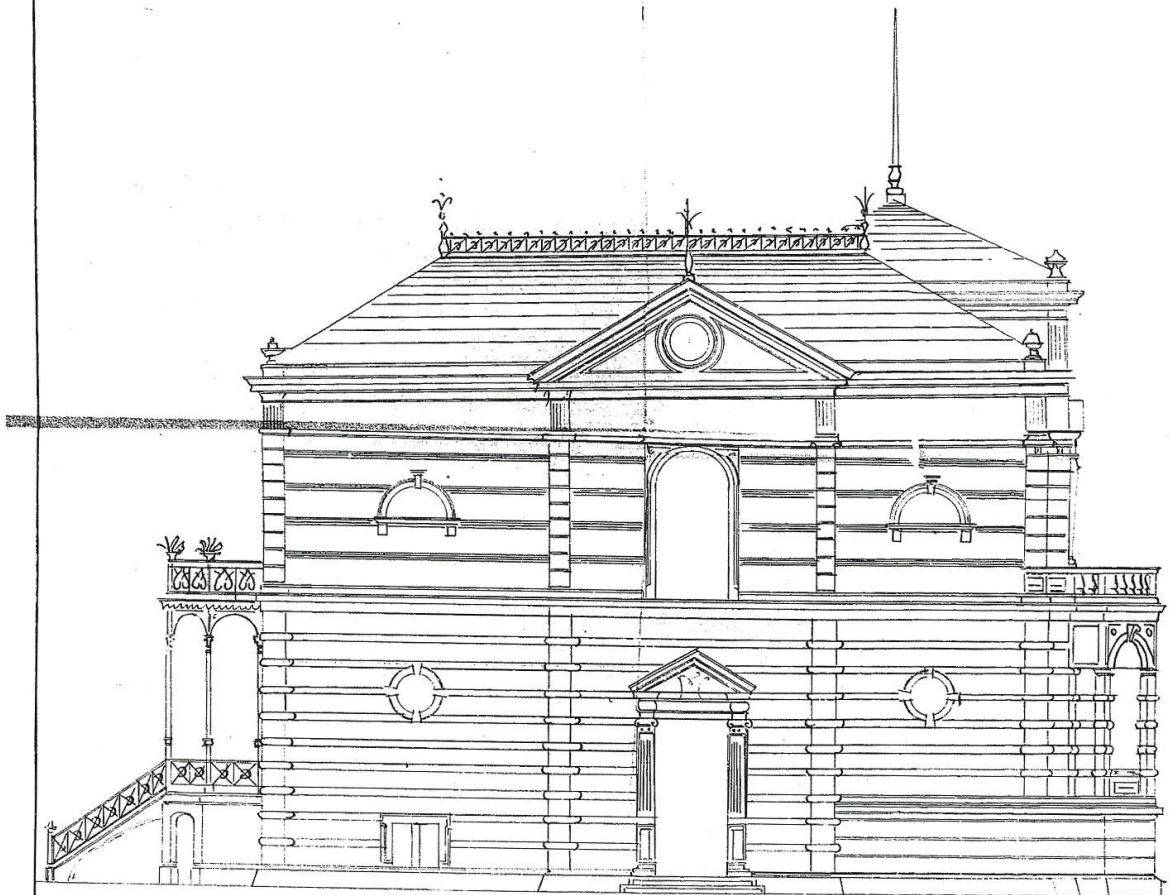
Gevel tot adres
At. 11e April 1884 113a
N. Jansen het bouw
P. M. C. van

Gevel tot adres
At. 11e April 1884 113a
N. Jansen het bouw
P. M. C. van

Voorgevel

245^{D.}

— PROJECT VILLA IN UTRECHT V Mr C. VAN NOTTEN —

Verspreid in advies
Het Hof van Justitie N° 132
De Hof. een het besoren
J. M. Baants

Schaal $\frac{1}{5}$ 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 meter

Zijgevel met hoofdingang

245 Nieuw te bouwen woonhuis aan de Westzijde van de
w.d.e. Maliebaan van

Cyan Notten [APR 1887] 29 [F]

A- GAU/SA5-inv. 1.
389x (handgesch.
register - op d
B- GAU/SA5-bouw
(12-04-1881);
Tek.no. 245b.

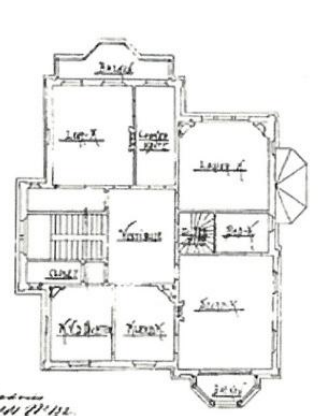
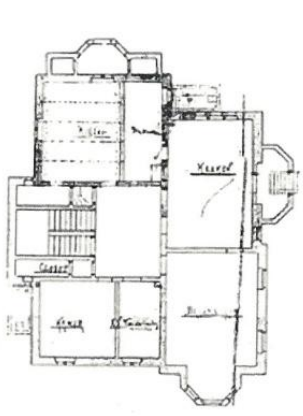
245^B

PROJECT VILLA IN UTRECHT V Mre CYAN NOTTEN

SOUDERPLAN

FACADE

I VERDIEPING

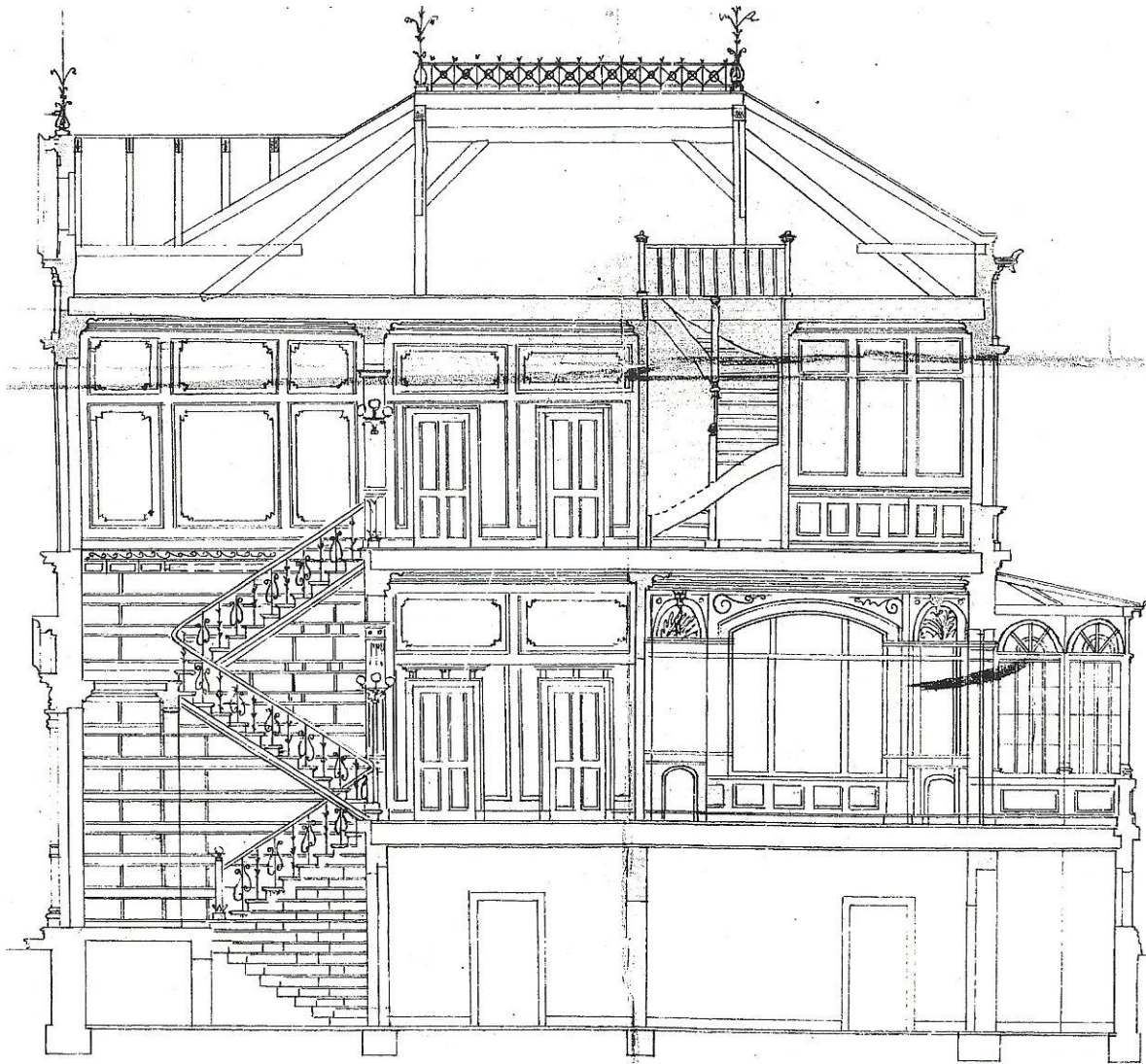

*Opgelegd op adres
de w.d.e. Maliebaan
n. 29 van 1887
M. Notten*

Adres:
-Maliebaan

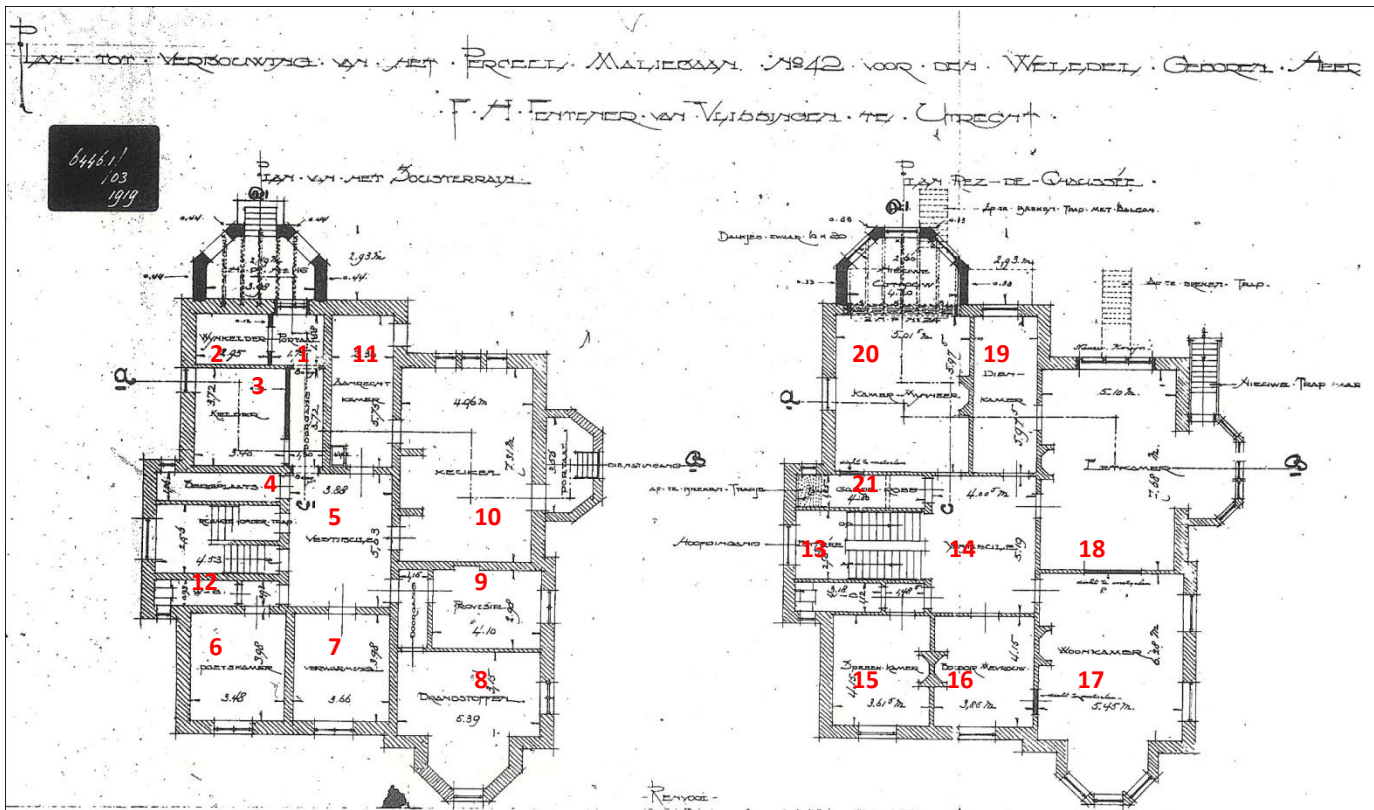
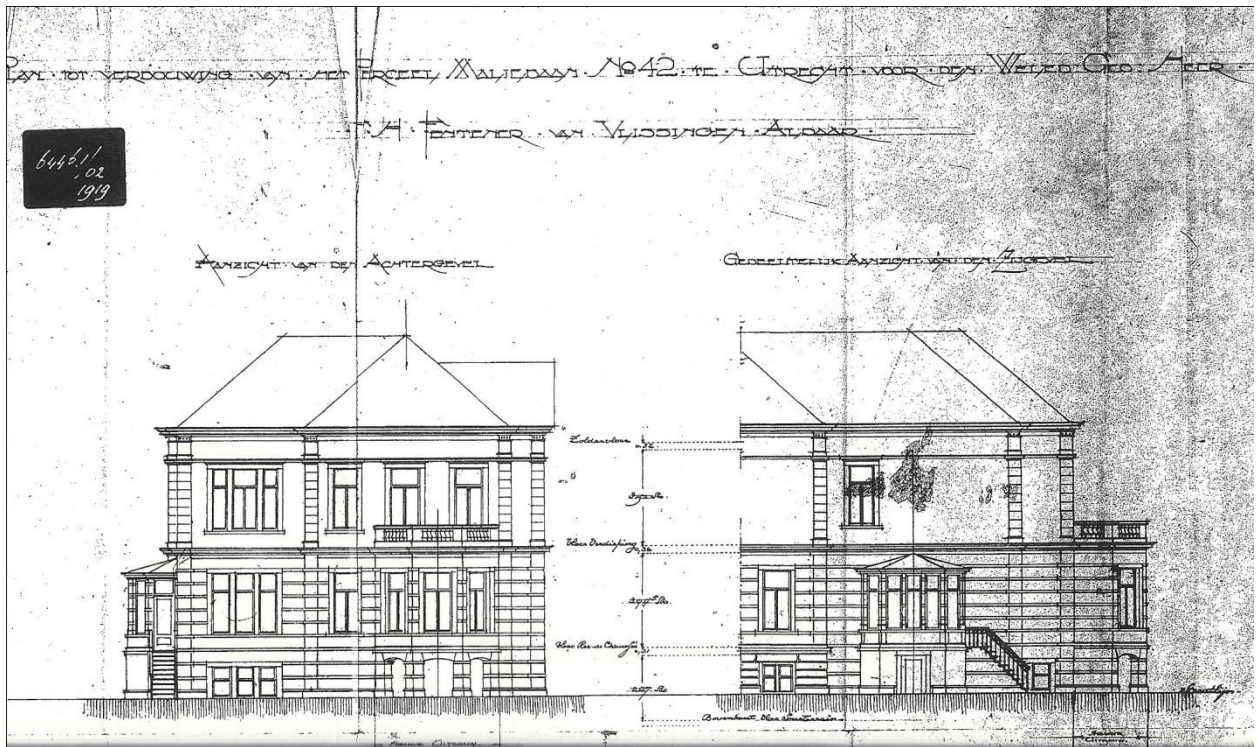
Zie volge
kaart

Plattegronden verschillende bouwlagen

Dwarsdoorsnede evenwijdig aan de voorgevel

Bouwtekeningen Johan Willem Hanrath 1919 (pp. 33-35)

Op de bouwtekening van 1919 (Hanrath) zijn aan de ruimtes de volgende functies toegekend:

Indeling van het souterrain

Portaal	1
Wijnkelder	2
Kelder	3
Bewaarplaats	4
Vestibule	5
Poetskamer	6
Verwarming	7
Brandstoffen	8
Provisie	9
Keuken	10
Aanrechtkamer	11
WC	12

Indeling begane grond

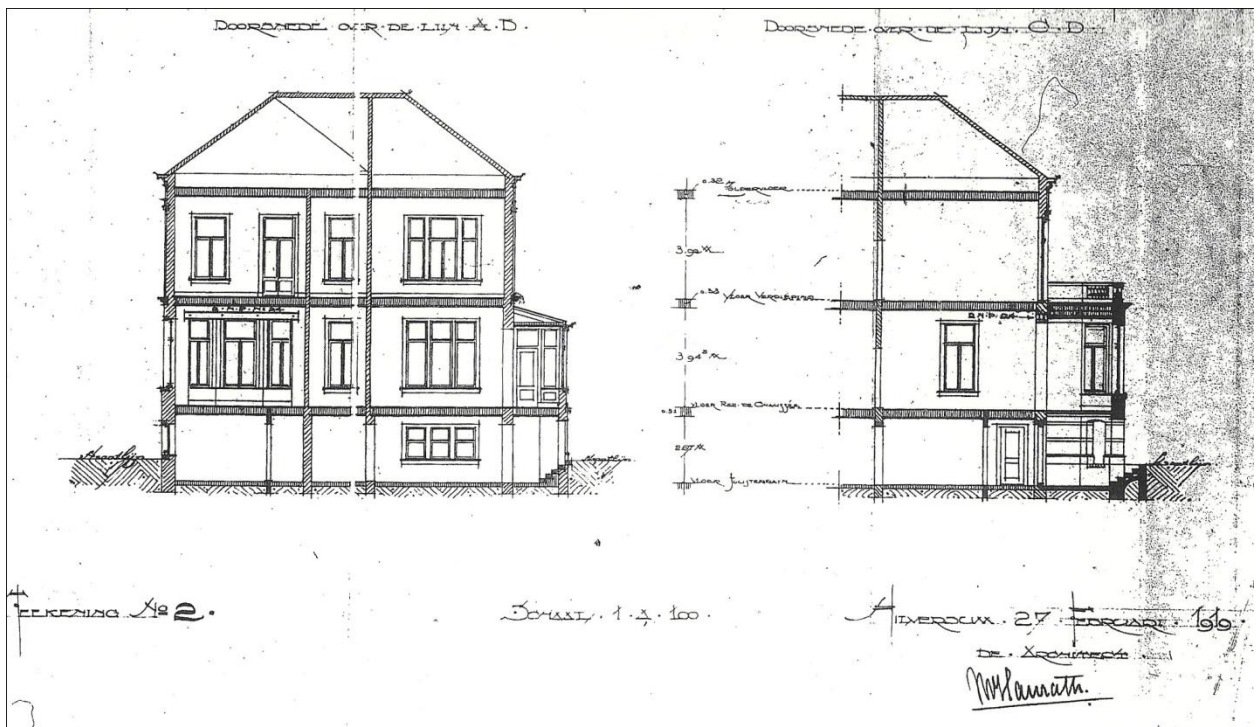
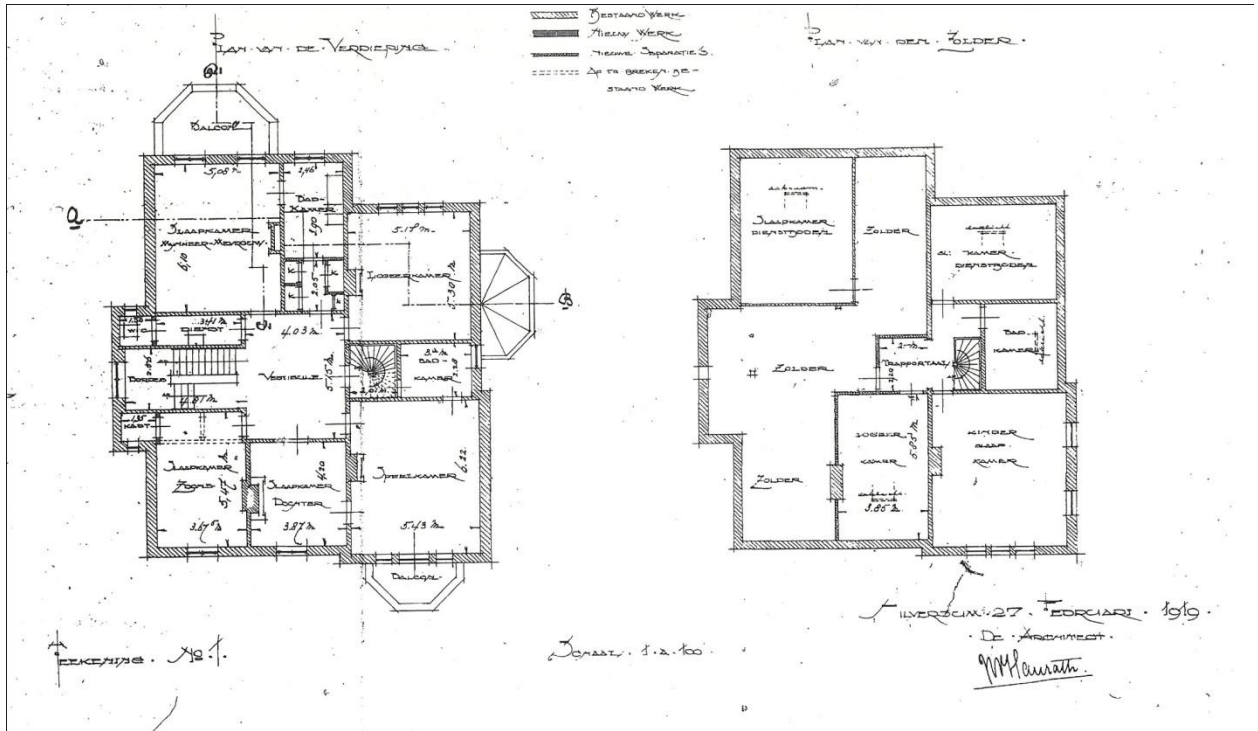
Entree	13
Vestibule	14
Spreekkamer	15
Boudoirkamer	16
Woonkamer	17
Eetkamer	18
Dienkamer	19
Kamer Mijnheer	20
Garderobe	21

Indeling van de verdieping

Vestibule
Slaapkamer zoon
Slaapkamer dochter
Speelkamer
Badkamer
Logeerkamer
Badkamer
Slaapkamer mijnheer en Mevrouw
Balcon-Dienst-WC

Indeling zolder

Zolder
Logeerkamer
Kinderjuffrouw
Kamer
Badkamer
Slaapkamer
Dienstbode

BRONNEN.

Perks, W.A.G., *De Geschiedenis van de Maliebaan*, Utrecht 1970.

Steenhuis, M., *Maliebaan-Utrecht, Cultuurhistorische verkenning*, Utrecht 2009.

Tuijl, C.van, *Dat huis in de Maliebaan is een toevluchtsoord*, Masterthesis, Utrecht 2008.

Santen, B. van, *Architectuur en stedenbouw in de gemeente Utrecht 1850-1940*, Zwolle 1990.

Hartmann, D., *Henkenhaf und Ebert - Architekten der Stadthalle in Heidelberg und des Kurhauses in Scheveningen*. Heidelberg, Univ., Diss. 2001.

Blijdenstijn, R.K.M. en R. Stenvert, *Bouwstijlen in Nederland(1040-1940)*, Utrecht/Antwerpen 1994.

Zwan, A. van der, *Hij overwon iedereen op een vrouw na. F.H. Fentener van Vlissingen 1882-1962*, Amsterdam 2007.

Petrie, dr J.H., *Het geheim van Vredeveld*, Assen 2005.

Het Utrechts Archief, Utrecht.

Chapel, F., *De Maliebaan*, Utrecht 2001.

Aalst, M. van, , 'Wij hebben met Hanrath een huis gebouwd', 2006.
Internetbron: Wikipedia.nl; ,Hanrath'

Spoelstra, Y., , 'De korte Nederlandse carrière van sgraffito', *Monumenten* 2010.

Berger, E., *Fresko-und Sgraffito Tecniek*, Munchen 1909.

Biesma, H., 'Herstel van oude sgraffito is monikkenwerk'⁴⁵, *Utrechts Nieuwsblad*, 24 april 1992.

Sman, V. van der, J. de Vos en H. Gelton, NAI 1993, " J.W. Hanrath".

Struick, dr J., *Utrecht door de eeuwen heen*, Utrecht, 1984.

Kemme, G., *Architectuurgids voor Utrecht*, Utrecht, 1990.

Spaans-van der Bijl, T., *Utrecht in Verzet 1940-1945*, Utrecht 2005.

⁴⁵ Dit is geen typefout!

Bouwkundig Weekblad, '*Badhuis te Scheveningen*', 1885, nummer 29, pp.183-184.

Bouwkundig Weekblad, '*Hollandsche Renaissance*', uittreksel lezing J.R.de Kruijff, 1885 nr 10, pp.66-67

Bouwkundig Weekblad, '*Hollandsche Renaissance*', uittreksel lezing J.R.de Kruijff, 1885 no 12, pp.77-80.

Bouwkundig Weekblad, '*Hollandsche Renaissance*', uittreksel lezing J.R.de Kruijff, 1885 no 15, pp. 97-98.

Bouwkundig Weekblad, '*Hollandsche Renaissance*', uittreksel lezing J.R.de Kruijff, 1885 no 16, pp. 101-104.

Hilten, R. van, 'De Buitenplaats De Heiligenberg te Leusden', *De woonstede door de eeuwen heen*(1993)97, pp. 21-23.

Vries, T. de en H. Venker, *De bebouwing van de Maliebaan 1850-1950*, Stageonderzoek in opdracht van Stadsontwikkeling Utrecht, 2010.

Brief van „Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad, 24 januari 2010, bouwaanvraag 83-09-0033 betreffende Huidekopersstraat 13-17.

Bergdoll, B., *European Architecture 1750-1890*, Oxford 2000.

Vries, Joh. De, *Biografisch Woordenboek van Nederland*, „Fentener van Vlissingen, Frederik Hendrik“ (1882-1962)

Bilthovensche Courant, 9e jaargang, nummer 36, 29 juli 1934.

Kallewier, J., H. Verbeek en P. vander Eyk, *Byzondere Aenmerkingen Over het aenleggen van Pragtige en Gemeene Landhuizen, Lusthoven, Plantagien en aenklevende cieraden*, Leiden 1737.

Huygen, E.L., 'Het huis Fentener van Vlissingen', *De woonstede door de eeuwen heen* 1985, 1e kwartaal.

Nederlands Patriarchaat 1940, 26e jaargang.

Nederlands Patriarchaat 2000/2001, 83e jaargang.

Piault, M.H. en anderen, *Les Chemins de la Soie*, 1993.